

АНТОАНЕТА СЛАВОВА

ЛУНА НА
ПРОЗОРЕЦА

AMG
PUBLISHING

София • 2019

*„Празнотата е единственото голямо
чудо на света.“*

— Рене Магрит

Неделя, 08:00

Да навършиш четиресет години е като да се изкачиш на хълм – виждаш изминатия път, но и пътя, който ти предстои. Кой знае защо си припомни това свое прозрение от преди няколко години – сега, в неделната сутрин, докато рееше поглед над хълмовете.

Ева стоеше на верандата на апартамент във Флоренция, откъдето се виждаше градът с куполи на църкви, камбанарии, покриви и цветя по прозорците на сгради, а ако погледнеш надолу – и хората на улицата, в ранния час предимно туристи.

Изминаха почти две седмици, откакто таксито я остави на тясна флорентинска улица, пред пътната врата на висока вековна сграда. Ева погледна нагоре: „Дано не трябва да изкачвам всички тези етажи!“ – помисли, повдигайки тежкия куфар. Обикновено „лек“ пътник, сега беше сериозно натоварена с компютър, с най-необходимите книги, с дрехи и лични принадлежности, които да ѝ служат поне за шест месеца. Портиерката ѝ подаде връзка ключове и каза:

– Последния етаж, сеньора!

Изкачи етажите, като почиваше на всяка площадка. Забрави усилията си обаче, когато от входното антре премина през просторна стая с високи тавани и излезе на верандата. Пред очите ѝ се разкри красотата на Флоренция – история и архитектура, приютени сред спираща дъха природа. Гледка много различна от тази на къщата ѝ в Южна Африка. Може би единствената при-

лика беше, че и от двете жилища виждаше всичко наоколо, без другите да виждат нея. Помисли си: „Моето неизменно търсене на свободно и собствено пространство!“ – анализът ѝ я накара да се усмихне. Същественото различие за Ева идваше от факта, че сега беше в Европа, беше у дома си.

Подреди дрехите в гардероба, книгите – на полиците. Нагласи компютъра на бюрото, взе набързо душ и слезе отново на улицата, за да си купи парче пица за вечеря. И, разбира се, букет гербери. Постави ги във ваза на пода.

Завладя я познатата приятна възбуда и лека тревожност. За нея те винаги съпровождаха създаването на нещо ново. Проектът, заради който дойде във Флоренция, условно бе наречен „От ренесансовия класицизъм през импресионизма и сюрреализма до постмодерните течения в изкуството“. Целта беше изобразителен, психологически и философски анализ на еволюцията на едно течение в изкуството към друго. Как възприятията, мисленето и отразяването им се променят и какво ги променя повече – времето, средата или личностните интерпретации и разбиране за света, или накратко: как се развиват търсенето и изразяването на формата и смисъла.

Формата и смисълът. Да ги търси в работата си носеше щастие на Ева. Опитът ѝ да ги намери в личния си живот не успяваше. Вероятно затова беше сама във Флоренция. Представата, че животът ѝ е щастливо равновесие, беше изчезнала. Дали разграждането ѝ не започна преди две-три години, когато навърши четиресет? Тогава погледна познатото назад, възможното напред и се уплаши за това, което не беше, а очакваше да бъде; за нещата, които не беше намерила или може би беше загубила. Навярно заради пропуснатите възможности се оказа на място, където не познаваше знаците. На четиресетгодишна възраст животът ѝ се превърна в тревожно съзнателно и подсъзнателно търсене на умението да бъде себе си.

Проектът предвиждаше във Флоренция Ева да проучи об-

ширни материали основно от времето на Ренесанса, да се свърже със специалисти, да проведе дискусии по темите. Пътят ѝ преминаваше през Университета на Флоренция, Националната библиотека, няколко други университети, библиотеки и музеи, в които работеха колегите ѝ. Прибираше се късно вечер с парче пица, купено набързо от ресторанта на ъгъла, и седаше отново пред компютъра.

Отвън градът живееше със собствен ритъм – установен от векове и същевременно модерен, безусловно красив и същевременно практичен. Беше горд с миналото си и доволен в настоящето.

Днес беше първият от почивните дни, когато Ева остана сама, и вероятно заради това спомените я настигнаха.

Е В А

*„Ние сме нашите избори.“**

— Жан-Пол Сартр „Екзистенциализмът е хуманизъм“

Да навършиш четиресет години е като да се изкачиш на хълм – виждаш изминатия път, но и пътя, който ти предстои. Животът ти продължава и сякаш искаш да го задържиш, но и да го направиш по-различен. Подобно осъзнаване ме изплаши – не бях сигурна дали е предимство да виждаш повече, или това само засилва страха от направените избори.

Беше денят на четиресетата ми годишнина. За мен нямаше значение. Не обичах рождените дни – привличаха вниманието върху рожденика, а аз дълбоко в себе си бях свенлива. Напомняха ми и за изтичащото време. Опасявах се, особено в дните, когато годините се увеличаваха с още една, че каквото съм постигнала, не е достатъчно. Различните съдници – учители, родители, общество – съществуваха само в миналото или като незначително настояще, но аз самата всъщност от дълго време бях поела ролята да съдя себе си. Два спомена от детството в България, струва ми се, определиха началото на страха – латинската поговорка „Nulla dies sine linea“** и романът на Пруст, по-скоро заглавието му, „В търсене на изгубеното време“. Вкъщи имахме сборник с мисли, поговорки и афоризми от цял свят, който беше мое настолно помагало по „дълбокомисленост и зрялост“ и ня-

* Сартр, Жан-Пол. Екзистенциализмът е хуманизъм. Прев. от фр. Иван Колев, Рени Йотова. София: ЛИК, 1997.

** Нито ден без черта (лат.)

когашната мъдрост стана императив. Сериозния роман на Пруст открих в градската библиотека и идеята за пропилените минути звучеше за мен с фаталистична сила. Четях много, без подбор, и в неукрепналата ми ценностна система представата за безплодно изтичащото време се превърна в дамоклев меч. Заплашителната му сила не е намаляла и досега.

Не бях сигурна кое време е – някъде около зазоряване. Зад затворените си клепащи задържах моя свят, който обикновено старателно предпазвах. Колко ли е часът? Сякаш просветлява повече. Е, отвори очи, четиресетгодишна! Престраши се!

Останалата част от леглото зееше самотна като празен плувен басейн. Няколко книги, списания и телефон лежах върху него. Но беше празно. Помислих за Филип с лека болка и с желание, после погледнах към прозореца.

Прозорецът беше стена от спалнята ми. Откриваше морето, залива и част от града. Пространство – колкото постоянно, толкова в непрекъснато движение, особено на цветове. Сега – в ранния час на утрото – беше сиво: морето, корабите и градът се сливаха ведно с множество светлини, разпръснати върху тях. Отместих поглед и когато след секунди прозорецът ме повика отново, картината беше съвсем различна. Огромният кръг на слънцето висеше там, в сивотата. Жълто-червен, неподвижен, хипнотизиращ. И след няколко минути ме ослепи с лъчите си.

Къщата се издигаше на хълм и с втория си етаж, където бяха спалните и кабинетът, създаваше усещането за кула, откъдето виждах света, но светът не можеше да види мен. Чувствах се свързана с живота и същевременно – отделена. Ако исках, можех да прекрача навън. Ако исках... Обикновено не го правех. Отварях много предпазливо вратите за няколко души в живота си и си запазвах правото да излизам и да се връщам обратно по собствено желание. Така предпазвах себе си, рядко правех компромис с време, места, хора. Опитвах се да отстоявам автономия

на идеи, действия и стандарти според собствените си разбирания.

Смятах, че материалното не ме интересува и ми трябваше време да отговоря на въпроса „Това аз ли съм?“, когато купих скъпата къща на хълма. Не беше съвсем „моето“, но беше много близко до мен пространство. Смущаваше с многообразието на възможности и стилове – сини врати и прозорци, които напомняха за детството и за Средиземно море; тоскански тип арки, плочи на пода и полилеи, които ме връщаха към Европа и към миналото; зеленина и огнено слънце, които принадлежаха на Африка. Беше така разнообразно, че ми отне доста време да подбера детайлите на обзавеждането. Всъщност, какво ли обзавеждане – наред с леглата в спалните и модерната гарнитура с изчистени линии в хола останалото бяха книги, картини, музикален шкаф, цветя, единични антични мебели, малки предмети, спомени от многобройните ми пътувания и празно пространство. Позволяваше движение.

Преподавах история на изкуството в местния университет. Семейството ми беше на счетоводители, лекари, инженери и вероятно точно заради това избрах противоположното – областта на въображението. Стойностите и редът на нещата бяха прекалено подредени и стандартни, изкуството е свобода, индивидуализъм и собствен почерк. В момента четях Режис Дебре „Време да се научим да живеем“ с трите ѝ части – „От любов към изкуството“ – интелектуалното възпитание, „Слава на нашите господари“ – политическото възпитание, и „Маските“ – любовното възпитание. Интересувах се предимно, ако не и само от първата тема – изкуството и произтичащата от него интелектуална сила и *vice versa* – интелектът и ролята му в творчеството. Това всъщност представляваше за мен животът, т.е. моят талант и познание да живея се възплъщаваше предимно, ако не и само, в рамките на изкуството. Осъзнавах едностранчивостта на съществуването си, но не правех никакви опити за промяна.

Иронията беше, че не живеях в Париж, Ню Йорк или Лон-

дон, дори не и в Европа. Живеех в Южна Африка. Още не знаех защо направих този избор, когато приех поста, предложен ми от тукашния Университет заради докторската ми степен по история на изкуствата. Вероятно беше авантюристичното желание да се окажа на територия, където никога не съм била и която е много различна от всичко, което познавах; начин да обогатя моя репертоар от мисли или може би нуждата да избягам от нещо.

Все още не го разбирах.

Тясната ми специалност беше сюрреализмът. Ролята на изкуството и особено на сюрреалистичното до голяма степен е да види и покаже това, за което мнозинството е сляпо. Световите на очевидна, невидима и въображаема реалност се наслаждат и с правото си на съществуване дават възможност за избор. Метафората за живота като пътуване е вярна, защото преминаваме в един или друг свят, питаме се кой от тях е истинският. Отхвърляме пътищата, които не са нашите и престават да бъдат възможности, вземаме решения между тези, които смятаме, че са възможност. Пътища, избори... Отнема време – понякога до четирисет години, понякога повече, а понякога животът преминава, без да сме открили своята истина.

Може би за някого друго щеше да е по-лесно. Мислех за двайсетгодишните момичета и момчета от курса по история на изкуството, който водех – живееха в света на Facebook и Instagram, неразбираема за мен музика, неплатени наеми и понякога, всъщност доста често – марихуана. Мислех за жените на моята възраст – омъжени, с деца; за съпрузите им, заети с прехраната на семейството и неделен голф. За мен никога не е било и не беше лесно да намеря отговор на въпроса какво е смислено съществуване. А защо си представям, че за другите е лесно? Истината е, че не познавам живота им.

Ето, пак се отплеснах в меланхоличната реалност на четирисетата си годишнина! Денят имаше цветовете и настроението на есен – предразполагаше към вглъбяване. Докато се опитвах

да възвърна оптимистичния си поглед, телефонът на леглото до мен иззвъня.

Беше Филип. Честити рождения ми ден и каза, че вечерта ще бъде при мен. Пожела ми здраве и да докосна в работата и живота си смисъла на красивото— знаеше добре, че за мен това е, което другите наричат щастие. Смисъл и красота, – като че принадлежаха на различни категории! Пожеланията за рождените дни звучаха или банално или причудливо, но в нашия случай бяха точни. Начинът, по който Филип ме познава, пораждаше учудване и благодарност в мен и ме приближаваше до него.

С Филип бяхме заедно от три години. Живеехме в различни градове.

Когато краткият ни разговор свърши, свалих телефона от леглото на пода и погледнах отново през прозореца. На най-високия клон на дървото насреща стоеше птица. Помислих за мига, в който птицата има корен, а дървото – крила. Бях го прочела някъде.

Няколко часа по-късно преподавах. Лекцията беше въведение в историческото възникване на писменото слово, за началото на написаната дума и намерението да се предаде опит и мисъл на другите и на поколенията. Бях сигурна, че студентите ми не бяха се замисляли върху това начало. И не само те. Приемаме езика и служенето с него за даденост, за факт, че думата разкрива предмет или действие и чрез написването, или изговарянето ѝ се предава съобщение. Може би само когато се озовем на място, където не говорим местния език, разбираме значението му, но дори и тогава обяснението за нашето безсилие е рационално. Изричаме просто „Excuse-moi, je ne parle pas français.“* или „Sorry, I don't speak English“**. Заучените единични фрази ни измъкват от капана на незнанието, но макар и свободни оставаме, изолирани.

* Извинете ме, не говоря френски!

** Извинете, аз не говоря английски!

Владеенето на езика ни помага да преодолеем самотата и проблемите, а също и да принадлежим – Хана Аренд нарича езика „дом“ и запазва акцента си на немскоезична през всичките години в Америка като израз на нейната принадлежност. Спомних си, че наскоро при пътуване в Италия говорехме със сънародник на родния ни български език, с колегите около нас на английски, с екскурзовода и шофьора – на италиански, а с няколко от полските си спътници разменихме думи на полски. Може би красотата на брега на Амалфи беше причината, но изведнъж усетих радостта, че разбирам. Не мислех за езиците, притежаваме разбирането и близостта. И все пак оставаше думата като преносител – колкото конкретна, толкова идеална, способна да изрази чувства, настроения, нюанси. Можахме да се запитаме дори кое е по-реално – обективността или субективното ѝ изразяване, нещо като Светия дух между Бог и Неговия син.

Живях в страни с различни култури и говорех свободно няколко езика. Изграждах владеенето им постепенно, като навлизах по-дълбоко в морето от думи. Почти от десет години разговарях, пишех, мислех и правех любов предимно на английски. Родният ми език вероятно се разпада като стара сграда, на която боята избледнява и започва да се лющи, а по-късно се отронват и части от мазилката. Дали все още става за живеене? Редакторката ми в България все по-често поправя думи и словоред в написаното от мен. Езикът се развива и се мени бързо по своите собствени и по законите на обществото, тича заедно с времето и промените му и ако не живееш там, го загубваш.

Студентите слушаха леко отегчени. Не ги обвинявам – с теоретичния си характер лекцията беше малко скучна, затова въпросът ме изненада:

– Госпожо, а ако езикът не съществуваше?

Винсент! Това момче винаги преобразяваше общоприетата мисъл, когато задаваше въпроси и когато правехме литературни анализи.

– Ако езикът не съществуваше? – повторих машинално – аз трудно си представям това, защото винаги съм живяла със и от думите. Не знам! Но ако опитам твоя начин на мислене и дам парадоксален отговор, може би ще бъде по-лесно за обяснение. Четох за проучване на семейния живот на американски войници, завърнали се с виетнамски съпруги след войната. Докато нежните им половинки не говорели английски, се разбирали идеално, но след научаването на езика проблемите започнали, т.е. езикът също е начин на идентификация.

Студентите избухнаха в смях и подхвърляха шеги за бедите в семейния живот. Сред шума не чухме почукването на вратата, ако е имало такова, но всички погледи се заковаха върху стоящия на прага голям букет от червени рози и двата крака под него.

– Какво е това, не можете да влизате тук по време на час! – казах аз.

Смутен повече от множеството погледи, отколкото от забележката ми, дребничкият индиец, сега проврял лице между розите, като крепеше с усилие цветята, премина от защитна в нападателна позиция:

– Беше ми казано непременно да ги внеса вътре и предам лично и... още да извикам...

Изведнъж от малкото тяло се разнесе вик:

– Честит рожден ден!

Аудиторията възкликна:

– Честит рожден ден?!

– На колко години ставате, госпожо?

– Щяхте да се скриете, а...?

Човекът с цветята, важен поради интереса, който предизвика съобщението, се покопити:

– Розите са четиресет, значи това е!

Някой започна: „Happy birthday to you...“ други подеха и скоро всички пееха:

– Happy birthday to you, Eva, happy birthday to you!

Върнах се в кабинета си след поздравите и многобройните въпроси на студентите – естествено, дисциплината се стопи и лекцията се разпадна. Подобно отбелязване на датата не беше предвидено от мен – виновен беше Хю, само той е способен на изненади като тази. Хю, мой колега, четеше лекции по драма в катедрата, а през останалото време правеше театър. Прескачаше от теорията в практиката и обратно. Притежаваше изключителни познания и информация и беше истинско удоволствие да се общува с тази крачеща енциклопедия, но спорехме непрекъснато по отношение на практическото приложение на знанията му. Независимо от споровете, успяхме да запазим близко приятелство.

Седнах зад бюрото. Погледът ми се плъзна и прикова на прозореца. Подпомагано от морския бриз, огромно палмово листо отвън сякаш се опитваше да премине през стъклото. Не бях сигурна как да го приема – като молба за подслон, или като агресия. Природата на Африка и природата изобщо! Нахлуваше буйна, действена част от истинския живот, който не признава теории и абстракции. Възхищавах ѝ се, но се чувствах по-сигурна в света на понятията. Странно, обективната реалност бяха знаците и все пак като че се страхувах от тях. Почувствах се самотна.

Припомних си любимо изречение от френската литература: „И тя каза, ако любовта и морето не съществуваха, никога не бих написала никакви книги изобщо“.* Харесвах го, защото изразяваше по красив начин нещо, което споделях. Ако любовта и морето не съществуваха? В живота ми беше Филип. Имах работата си, книгите, писането, изкуството – това беше моето море. Тогавя защо се чувствах самотна? Зад листата на палмата беше синьото на истинското море, което изглеждаше неподвижно.

Израснах в семейство с установени понятия за добро и лошо и с предварително начертани пътища. Имаше много любов и грижа за другия, но, каквото „трябва“, трябваше да се направи.

* „Ян Андреа Щайнер“ от Маргьорит Дюрас. – Прев. А. Славова.

Правилата бяха строго установени, непоклатимо структурирани и с това ме научиха на труд и упоритост. На очакванията трябваше да се отговори с резултати, на плановете – с изпълнения, и може би затова свободният избор не съществуваше. Беше нещо като еднопосочен коридор – слънчев, светъл, но все пак коридор. Отклоненията, малките вратички, мазетата и таваните с капандури на покрива идваха от книгите, а по-късно от теориите, които си изграждах, и от въпросите, които си задавах. Докато вървах в коридора, а и по-късно, бях сама.

На тринайсет бях изпратена във френско училище. Живеех в пансион на 200 километра от родителите си. За българска дума в разговор там наказвах с лишаване от правото да посетиш семейството си през почивните дни или през ваканциите. Чуждият език означава самота също. Преживяванията ми бяха подобни на изгнаничество, светът беше непознат и застрашителен, а душевността ми – крехка.

С времето намерих приятели – на тринайсет-четиринайсет години това не е трудно, но отклоненията, пътуванията в абстрактното правех сама. Участвах в лудориите, предимно за да не бъда обвинена, че съм зубрачка или мамино дете. Въздръжаността идваше повече от твърдо установените в главата ми понятия за добро и лошо и често – от осъзнаване безсмислието на всички лудории.

И така, дори на тринайсет-четиринайсет не споделих най-дълбоките си тайни – страхове, съмнения, желания и мечти. Никога във времето не срещнах някого, когото да нарека „най-добрия си приятел“. По-различна беше популярността ми в светлината на моите високи академични успехи и училищни награди – непредвиден опит да се свържа със съвременната същност на съвременността. Тогава не знаех, че това също се нарича самота.

Но пък открих книгите! Тук се осъществи най-интимното и следователно най-истинското ми общуване. Живеех живота си чрез думите. Разбрах за усилието, победата, любовта, секса,

смъртта и дори самотата. Натрупах много хипотези и въпроси, повечето без отговор.

За мен животът се свеждаше до четенето, ученето, философията, литературата, изкуството и неговата история. Всичко абстрактно, но парадоксално ме научи да правя само истински избори – училището в София, следването в Париж, в Сорбоната, пътуванията, книгите, които четях и се опитвах да пиша.

А може би и Филип.